

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ INTERNATIONAL PRACTICES OF ASSESSMENT OF SOCIAL CAPITAL

У статті досліджено особливості оцінювання соціального капіталу у країнах, які започаткували його вимір, а саме Великобританії, Австралії, Новій Зеландії та Канаді. З'ясовано роль Світового банку та ОЕСР у дослідженні соціального капіталу. Систематизовано індикатори виміру соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальна участь, соціальні мережі, соціальна підтримка, довіра, ASCAT, SOCAT.

В статье исследованы особенности оценивания социального капитала в странах, которые первыми начали его измерение, а именно Великобритании, Австралии, Новой Зеландии и Канаде. Выяснена роль Всемирного банка и ОЭСР в исследовании

социального капитала. Систематизированы индикаторы измерения социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, социальное участие, социальные сети, социальная поддержка, доверие, ASCAT, SOCAT.

The article discussed the social capital assessment in the countries, which initiated its measurement, namely Great Britain, Australia, New Zealand and Canada, were investigated. The role of the World Bank and OECD in the study of social capital had been identified. Measures of social capital indicators were systematized.

Key words: social capital, social participation, social networks, social support, trust, ASCAT, SOCAT.

УДК 330.1:339.9

Слісєєва Л.В.

к. е. н., старший науковий співробітник
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

Постановка проблеми. Вимір є найбільш дискусійним питанням у концепції соціального капіталу. Проте, як зазначає Е. Остром, його складність не означає, що варто відмовитися від вироблення уніфікованої методології оцінювання соціального капіталу, навіть якщо це триватиме кілька десятиліть. На нашу думку, нині такий напрям дослідження є важливим, оскільки науковці традиційно починають вимірювати ті соціально-економічні явища, які вважають важливими для суспільства, тому в такий спосіб вони привернуть увагу до проблем колективної взаємодії; це дасть змогу переключити суспільну увагу з вимірювання економічного виробництва, основним показником якого є ВВП, на вимір соціально-економічного добробуту; це є фундаментом вироблення адекватної економічної політики, бо в разі нехтування таким чинником або спотвореної його оцінювання приймаються неефективні політичні рішення для забезпечення суспільного добробуту та функціонування економічних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти оцінювання соціального капіталу досліджувались М. Ван дер Гаагом, Н. Ліном, Р. Патнемом, Ф. Фукуямою, Т. Хейлі та іншими науковцями. Проте вони, як правило, залишили поза увагою національні методики виміру соціального капіталу в країнах, які були піонерами в таких дослідженнях, результати яких використовувалися під час розроблення інструментарію оцінювання соціального капіталу з боку Світового банку та Організації економічного розвитку та співробітництва (далі – ОЕСР).

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз міжнародних практик оцінювання соціального капіталу та систематизація його індикаторів виміру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Способи оцінювання індивідуального та групового соціального капіталу мають суттєві відмінності. Під час вимірювання індивідуального соціального капіталу, як правило, визначають позицію актора та характер ресурсів в мережі, до яких він може отримати доступ. Для цього використовують такі інструменти виміру, як генератор імен (*Name Generator*), генератор позицій (*Position Generator*) та генератор ресурсів (*Resource Generator*). Найбільш поширеним серед них є генератор позицій, розроблений Н. Ліном і М. Думін ще у 1980-х рр. Якщо за допомогою генератора імен визначається структура горизонтальних мереж [1, с. 163–173], то за допомогою генератора позицій – вертикальних [2; 3]. Такі два інструменти використовують для різних цілей, а саме аналізу щільності соціально-економічної взаємодії, доступу до ресурсів, соціального ліфта. Дослідження кількості та якості ресурсів індивідуального соціального капіталу здійснюється за допомогою генератора ресурсів, розробленого М. Ван дер Гаагом у 1999 р. [4, с. 1–4].

Проблема виміру групового соціального капіталу насамперед пов'язана зі складністю визначення його індикаторів та збором і обробкою необхідних статистичних даних. Систематизація статистичної інформації є вторинною відносно обґрунтування індикаторів, оскільки спочатку важливо конкретизувати «Що?», а потім – «Як вимірю-

вати соціальний капітал?». В академічних колах немає єдиної позиції щодо цього. Т. Хейлі виокремив п'ять методів виміру соціального капіталу, а саме за допомогою стандартного набору питань про довіру, громадську активність, соціальну підтримку в національних дослідженнях домогосподарств; досліджень людської поведінки та розподілу свого часу індивідами; контекстних питань про взаємовідносини в організаціях чи окремих спільнотах; дослідження мотивації соціальної та економічної активності індивідів та спільнот; соціально-економічних експериментів [5].

У XXI ст. завдяки спеціальним дослідженням окремих національних урядів та груп науковців під егідою Світового банку та ОЕСР зроблено суттєвий прорив у з'ясуванні індикаторів виміру соціального капіталу. Найбільш активно до розроблення методології оцінки соціального капіталу приступили уряди Австралії, Великобританії, Канади та Нової Зеландії.

Уряд Великобританії був найпершим, хто розпочав системне оцінювання розвитку соціального капіталу на рівні національної економіки. Його виміром займається Державна служба статистики Великобританії (*Office for National Statistics, ONS*). Для цього вона використовує п'ять ключових індикаторів, а саме соціальну участь (*social participation*), громадянську участь (*civic participation*), соціальні мережі та соціальну підтримку (*social networks and social support*), взаємність та довіру (*reciprocity and trust*), місцевий розвиток (*views of the local area*) [6]. Соціальна участь, як і в Р. Патнема, вимірюється через аналіз кількості та динаміку залучення нових членів у спортивних клубах, в організаціях культури та дозвілля, релігійних організаціях, у волонтерській діяльності тощо. Громадянська участь досліджується через політичну активність (участь у голосуванні, створенні партій, громадських організацій), обізнаність у національних економічних та політичних питаннях, кількість контактів з державними посадовцями та суб'єктивне оцінювання можливостей індивіда впливати на економічну політику. В рамках аналізу соціальних мереж і соціальної підтримки досліджується щільність закритого соціального капіталу. Для цього визначаються кількість і частота контактів з родичами, друзями, сусідами, послуг взаємодопомоги, суб'єктивне сприйняття задоволення рівнів життя та соціального контролю. Четверта складова виміру соціального капіталу спрямована на виявлення рівнів персональної, загальної, інституційної довіри та сприйняття поширення спільних норм та цінностей. У рамках п'ятого індикатора визначається суб'єктивна оцінка задоволення мешканців умовами проживання та безпекою у своєму регіоні (місті, селі). Останній з п'яти не є індикатором соціального капіталу, але допомагає охарактеризувати умови формування місцевої

спільноти, розвитку місцевого господарства та з'ясувати кореляцію між задоволеністю умовами проживання та величиною соціального капіталу місцевих спільнот [7, с. 6].

У Великобританії основними джерелами збору інформації про соціальний капітал є спостереження, анкетування та інтерв'ю в рамках Загального дослідження домогосподарств (*General Household Survey, GHS*). В останнє включається повна або скорочена версія набору питань, розрахованих на 20 хвилин або 5 хвилин роботи з респондентом відповідно [8]. Вперше вона була апробована у 2004–2005 рр. З метою економії часу та коштів під час Загального дослідження домогосподарств проводяться вивчення громадянської активності та ринку нерухомого майна Великобританії (*Citizenship Survey and the Survey of English Housing*). Нині збір статистичних даних відбувається також за допомогою опитування сімей (*Family Resources Survey*).

У Великобританії результати виміру індикаторів соціального капіталу є важливими для вибору інструментів економічної політики на місцевому та національному рівнях. Крім того, поступово урізноманітнюють вектори дослідження соціального капіталу. Наприклад, розпочато вимір соціального капіталу молодих людей та його впливу на економічний розвиток.

Австралійська служба статистики (*Australian Bureau of Statistics, ABS*) також розробила одну з найбільш комплексних методик виміру соціального капіталу в рамках Загального соціального дослідження (*General Social Survey, GSS*). Вона базується на мережевому підході, відповідно до якого всі спільноти є соціальними мережами, що поділяються за типом, структурою, якістю та операціями. Така модель передбачає визначення структури мереж, а саме сімей, сусідства, організацій, асоціацій та інших спільнот. Система індикаторів ABS для вимірювання соціального капіталу різних рівнів передбачає визначення чотирьох характеристик мереж, а саме мережевої якості (через аналіз спільних норм та цінностей, зокрема довіри, норм взаємності, кооперації, а також мети колективної діяльності), мережевої структури (характеристиками якої є розмір, відкритість, наявність бар'єрів, щільність та інтенсивність взаємодій тощо), мережевих транзакцій (обмін товарами, послугами, інформацією, знаннями, соціальною підтримкою та характер санкцій), видів мереж (закриті, відкриті, інституційні чи ізоляція). За цією ж методикою визначають умови виникнення та використання соціального капіталу в чотирьох різних контекстах, а саме в політиці, праві, культурі та організаціях.

Важливу роль у зборі статистичних даних, які використовують для виміру соціального капіталу, виконує Австралійський інститут сімейних дослі-

джені (AIFS). За його ініціативи окремо досліджуються неформальні (сім'я, друзі, близькі сусіди) та формальні (інституціолізовані) мережі. На основі анкетування він теж розробив інструмент виміру соціального капіталу, а саме ASCAT (*Adapted Social Capital Assessment Tool*), який переважно вимірює соціальну участь і соціальну підтримку. Для цього респондентів опитують про форми їх соціально-економічної активності, частоту взаємодії в мережі, кількість груп, де вони беруть активну участь, види ресурсів, які отримують, зокрема форми соціальної допомоги [9, с. 29].

Окрім Великобританії та Австралії, одна з перших методик виміру соціального капіталу розроблена в Новій Зеландії (1997 р.). До початку ХХІст. у ній було виділено лише три індикатори, такі як колективна поведінка, соціальні норми й цінності, спільноти. У 2001 р. їх доповнили четвертим, а саме організаціями. Перший індикатор передбачає вимір допомоги та соціальної підтримки через оцінювання благодійництва, донорства, розподіл свого часу на користь інших; участь у формальних і неформальних мережах, дотримання формальних правил і суспільних норм. Другий індикатор пов'язаний з оцінюванням рівня довіри й взаємності, ставлення до себе, оточуючих, державних і соціальних інституцій, характеру очікувань тощо. Третій характеризує структуру спільнот через дослідження інститутів сім'ї, культури, зайнятості, оскільки характер відносин відрізняється від типу спільнот. Четвертий індикатор вимірює економічну активність та ефективність діяльності місцевих організацій. Він визначає кількість, тип, розмір, структуру та характер співпраці між організаціями. Перші два компоненти, а саме форми поведінки, соціальні норми та цінності, вимірюють соціальний капітал на рівні індивідів (подібно до того, як це здійснюється в рамках ABS та ONS). Два останні компоненти (спільноти та організації) пов'язані з розумінням соціального капіталу як колективного блага. Інноваційним кроком у розробленні такої методики виміру соціального капіталу було проведення аналізу розподілу часу акторів (*Time Use Survey*).

За останні п'ятнадцять років Канада також витратила значні ресурси на розроблення методики виміру соціального капіталу. У 2003 р. тут була здійснена перша спроба апробації її на практиці. За основу канадські дослідники взяли модель оцінювання соціального капіталу, розроблену ONS. Паралельно з Державною службою статистики Канади дослідження соціального капіталу здійснювалося в рамках ще двох проектів, таких як "The Policy Research Initiative" (PRI) і "Health Canada". Вони започаткували дослідження під назвою «Соціальний капітал як інструмент державної політики» (*Social capital as a public policy tool*), метою якого була розробка методики виміру

соціального капіталу на різних рівнях. В основу PRI також було закладено мережевий підхід. Основним інструментом збору даних є опитування, яке включає питання про громадську, релігійну, економічну активність, рівні довіри, соціального захисту тощо. У 2005 р. в рамках PRI підготовлено три звіти, перший з яких присвячений проблемам оцінювання соціального капіталу [10].

За винятком вищезазначених чотирьох країн, національні уряди інших держав не проводили власних системних досліджень соціального капіталу, рідше вивчали його в окремих контекстах або використовували досвід інших країн чи міжнародних інституцій. Наприклад, у Фінляндії ще з 1977 р. проводилось опитування працівників про те, чи можна довіряти колегам на робочому місці. Тому в цій країні дослідження соціального капіталу мікрорівня здійснюється у взаємозв'язку з визначенням якості трудового життя (*Survey of Work Life*).

Серед міжнародних організацій першим до розроблення методології виміру соціального капіталу приступив Світовий банк ще у 1996 р. Проте вже до початку ХХІ ст. його дослідники дійшли висновку, що соціальний капітал є багатограним, його важко виміряти, використовуючи лише один підхід. Під час аналізування соціального капіталу вони запропонували таку модель: 1) вхід (екзогенна величина), тобто індивідуальні та колективні мережі; 2) вхід і вихід залежно від контексту (екзогенна чи ендогенна величина), тобто довіра, соціальні норми та цінності; 3) вихід (ендогенна величина), тобто колективні дії та соціально-економічний результат співпраці. Використання такої моделі в дослідженні (зокрема, під час виміру) соціального капіталу мало сприяти розробленню економічної політики, яка спрямована на боротьбу з бідністю, розширення доступу до освітніх, медичних, фінансових послуг тощо [11]. На основі власних досліджень Світовий банк розробив новий інструмент оцінювання соціального капіталу, а саме SOCAT (*Social Capital Assessment Tool*). Останній був призначений для виміру соціального капіталу в країнах, які розвиваються, і давав змогу зібрати необхідну інформацію на рівнях індивіда, організації чи місцевої спільноти. Інструментом збору інформації став інтегрований опитувальник (SC-IQ), який був розроблений Світовим банком ще на початку 2000-х рр. [12]. До основних індикаторів соціального капіталу віднесено групи й мережі (*groups and networks*), довіру й солідарність (*trust and solidarity*), колективні дії та кооперацію (*collective action and collaboration*), інформацію та комунікацію (*information and communication*), соціальне включення та ізоляцію (*social cohesion and inclusion*), повноваження й політичну активність (*empowerment and political action*). Перші дві складові спрямовані на вимір структурної та когнітивної складових, третя й четверта – середовища,

п'ята й шоста – наслідків розвитку соціального капіталу. Як бачимо, така система виміру охоплює макро- й мікрорівні, а також передбачає аналіз структурного та когнітивного соціального капіталу.

Ініціатива щодо виміру соціального капіталу з боку ОЕСР мала суттєві відмінності від Світового банку, оскільки була націлена переважно на розвинуті країни. У зв'язку з цим оцінювання соціального капіталу переслідувало інші економічні цілі, а саме підвищення якості життя, гідне пенсійне забезпечення, працевлаштування, забезпечення безпеки, інтеграції іммігрантів та стійкого розвитку національної економіки загалом. Основними експертами з виміру соціального капіталу в ОЕСР стали Р. Патнем та Дж. Хеліувел. Вони запропонували три можливі підходи до виміру соціального капіталу на міждержавному рівні: 1) розробка ОЕСР строго визначених індикаторів соціального капіталу, які вимірюватимуть усі країни-учасники, що спростить порівняння таких даних між країнами; 2) пропозиція набору індикаторів соціального капіталу, що можуть використовувати країни за вибором; 3) запозичення апробованої методики оцінки соціального капіталу одного з національних урядів. Якщо спочатку ОЕСР схилилась до першої пропозиції, то з часом стало зрозуміло, що різні цілі вимагають виміру різних індикаторів соціального капіталу, тому вибрала гнучкий варіант. Для цього дослідники ОЕСР розробили лаконічний модуль стандартизованих питань, які можна включити до національних або міжнародних досліджень (*International Social Survey Program*).

На початку XXI ст. з ініціативи ОЕСР проведено кілька конференцій задля обміну міжнародним досвідом та розробки спільної методології виміру соціального капіталу. З цією метою у 2002 р. проведена конференція в Лондоні про досвід Великобританії, Австралії, Канади, Нової Зеландії щодо виміру соціального капіталу, а також у 2003 р. в Будапешті стосовно розроблення універсальної анкети для збору необхідної інформації. В Будапешті дійшли висновку, що варто вимірювати чотири індикатори соціального капіталу, а саме соціальну участь (залучення) (*social participation*), соціальні мережі та підтримку (*social networks and support*), взаємність і довіру (*reciprocity and trust*), громадянську активність (*civic participation*). Показниками соціального залучення прийнято вважати участь у волонтерстві, благодійності та громадських організаціях на добровільних засадах; соціальних мереж – активність взаємодії з друзями, сусідами, обсяг і частота надання допомоги не членам сім'ї, довіри – суб'єктивна оцінка довіри до членів сім'ї, незнайомих людей та органів влади; громадської участі – участь у громадській організації чи політичній партії, кількість звернень до державних політиків, місцевого самоврядування, підписаних

петицій тощо. Будапештська конференція поставила завдання розроблення переліку питань, які дадуть змогу виміряти ці чотири складові. Проте щодо виміру довіри так і не вдалося досягти згоди. Відповідно до наукової позиції ОЕСР виміряти соціальний капітал можна за допомогою мережевого підходу, а соціальний капітал трактується як колективне, а не приватне благо, навіть якщо з технічних причин він визначається на основі опитувальника та матеріалів інтерв'ю, зібраних на індивідуальному рівні.

У 2003 р. ініціатива ОЕСР щодо розроблення уніфікованих методів оцінки соціального капіталу була підхоплена групою експертів ООН (*Sienna Group for Social Statistics*). Нині її вже немає, але тоді вона займалась розробленням методології збору та опрацювання соціальної статистики на міжнародному рівні. Ця група виробила рекомендації щодо виміру соціального капіталу. Експерти ООН залишили без змін чотири основні індикатори соціального капіталу (соціальна участь, соціальна підтримка, соціальні мережі та громадянська участь), виділені в Будапешті, але розробили нову анкету для оцінювання соціального капіталу. Загалом запропонований ними спосіб визначення показників соціального капіталу корелюється з методикою, розробленою Державною службою статистики Великобританії.

Водночас у США після виходу книги Р. Патнема «Боулінг наодинці» Національна комісія з питань відновлення громадянської активності (*National Commission of Civic Renewal*) виокремила п'ять індикаторів для визначення Індексу здоров'я громадянського суспільства, такі як політична участь, довіра, асоціативне членство, безпека та злочинність, інститут сім'ї та соціальна інтеграція.

Свої пропозиції щодо виміру соціального капіталу представлені також дослідниками Всесвітньої організації здоров'я (ВОЗ). На їхню думку, варто зосередитися на вимірі чотирьох індикаторів, а саме соціальної активності, громадянського залучення, довіри та норм взаємності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на початку XXI ст. запропоновано чимало методик оцінки соціального капіталу, кожна з яких має власні переваги та недоліки. На нашу думку, до виміру соціального капіталу необхідно підходити комплексно. Ми переконані в тому, що в рамках дослідження соціального капіталу варто окремо вимірювати три його складові, а саме довіру, мережі, соціальні норми й цінності. Довіру доцільно оцінити на міжособистісному, діловому та інституційному рівнях; мережу – через соціальну та громадську участь індивідів, а соціальні норми й цінності – за допомогою аналізу проявів в економічній поведінці індивідів та спільнот норм толерантності, взаємності та неформальної соціальної підтримки тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Marin M., Hampton K. Simplifying the Personal Network Name Generator Alternatives to Traditional Multiple and Single Name Generators. *Field Methods*. 2007. № 19 (2). URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.841.3906&rep=rep1&type=pdf>.
2. Lin N., Dumin M. Access to occupations through social ties, *Social Networks*. The handbook of social capital / D. Castiglione (ed.). New York: Oxford university press, 2008. P. 365–385.
3. Lin N., Fu Y., Hsung R. The position generator: measurement techniques for investigations of social capital. *Social Capital: Theory and Research* / N. Lin, K. Cook, S. Burt. New Brunswick: Transaction Publishers, 2001. P. 57–81.
4. Van Der Gaag M., Snijders T. The Resource Generator: social capital quantification with concrete items. *Social Networks*. 2005. Issue 1. P. 1–29.
5. Healy T. Social Capital: Challenges for its Measurement at International Level. *Social Networks*. 2010. March. URL: <http://spitswww.uvt.nl/web/fsw/lustrum/papers/healy.pdf>.
6. Harper R. The measurement of Social Capital in the United Kingdom. London, 2001. URL: www.statistics.gov.uk/socialcapital.
7. Zukewich N., Norris D. Harmonization in Social Capital Measurement A Beginning. Budapest: OECD, 2003. 35 p.
8. The UK harmonized question set is presented on the UK National Statistics // UK National Statistics. URL: www.statistics.gov.uk/socialcapital.
9. Hyypä M. Healthy ties. Social capital, population health and survival. London; New York: Springer, 2010. 163 p.
10. Measurement of Social Capital // PRI Project Social Capital as a Public Policy Tool (PRI). 2005. URL: <http://publications.gc.ca/collections/Collection/PH4-27-2005E.pdf>.
11. Grootaert Ch., Narayan D., Jones V., Woolcock M. Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire. Washington: The World Bank, 2004. 53 p.
12. Grootaert Ch., Bastelaer Th. (ed.) The role of social capital in development. Cambridge; New York; Melbourne; Madrid; Cape Town; Singapore; São Paulo: Cambridge University Press, 2002. 360 p.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

STATE REGULATION OF MACROECONOMIC ENVIRONMENT: NATIONAL AND INTERNATIONAL ASPECTS

УДК 330.341

Папаїка О.О.

д.е.н., професор,
головний науковий співробітник
відділу макроекономіки та державного
управління
Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

Процес державного регулювання макроекономічного середовища країни – це визначення напрямів упорядкованого розвитку сегментних складників національної економіки з метою досягнення збалансованості та пропорційності в її розвитку. У статті проаналізовані національні та міжнародні аспекти державного регулювання макроекономічного середовища.

Ключові слова: державне регулювання економіки, макроекономічне середовище, національна економіка, розвиток.

Процесс государственного регулирования макроэкономической среды страны – это определение направлений упорядоченного развития сегментных составляющих национальной экономики с целью достижения сбалансированности и пропорциональности

в ее развитии. В статье проанализированы национальные и международные аспекты государственного регулирования макроэкономической среды.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, макроэкономическая среда, национальная экономика, развитие.

The process of state regulation of the macroeconomic environment of the country is the definition of orderly lines segment components of the national economy to achieve balance and proportionality in its development. The article analyzed the domestic and international aspects of state regulation of the macroeconomic environment.

Key words: government regulation of the economy, macroeconomic environment, national economy, development.

Постановка проблеми. Державне регулювання національної економіки – це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства [1].

Процес державного регулювання макроекономічного середовища країни включає в себе: інституційну державну підтримку макроекономічного середовища; забезпечення створення ринкового інфраструктурного простору; формування конкурентного внутрішнього середовища; регламентацію фінансових, економічних та соціальних відносин у макроекономічному середовищі; орга-